

Iskmo-Jungsund DGP

Utredning av den byggda kulturmiljön

Sweco Finland Oy
Projekt
Arbetsnummer
Kund
Utarbetad av
Datum
Dokumentreferens

Reg. No. 2661738-3
Iskmo-Jungsund OYK
25014162
Mustasaaren kunta
Hanna Ojutkangas
31.1.2025
25014162_Iskmo-Jungsund_DGP_Rakennetun_kulttuuriympariston_selvitys.docx

Innehåll

1	Inledning	5
1.1	Utredningens syfte och innehåll	5
1.2	Metoder och kriterier för värdeklassificeringen	6
	Principer för värdeklassificering av den byggda kulturmiljön	6
1.3	Inventerade objekt	9
2	Allmän beskrivning av området	10
2.1	Landskapsdrag	10
2.2	Planläggningssituation och skydd	15
2.2.1	Riksomfattande mål för områdesanvändningen	15
2.2.2	Landskapsplanering	15
2.2.3	Generalplanering	16
2.2.4	Skydd	18
3	Den byggda kulturmiljöns utvecklingsskeden	20
3.1	Iskmo och Jungsund	20
3.2	Grönvik glasbruk	25
3.3	Byggande	26
4	Den byggda kulturmiljöns nuläge	30
4.1	Grönvik före detta glasbruk	30
4.2	Bondgårdar	31
4.3	Bostadsbyggnader	32
4.4	Ekonomibyggnader	34
4.5	Skolor och offentliga byggnader	36
4.6	Stenmurar	37
5	Sammanfattning och slutsatser	39
5.1	Sammanfattning	39
5.2	Slutsatser och värden	39
5.3	Rekommendationer	41
6	Källor	42
	Bilagor	43

Sammanfattning

Målet för kulturmiljöutredningen är den byggda kulturmiljön i området för Iskmo-Jungsund delgeneralplan i Korsholm. Utredningsområdet ligger i den norra delen av Korsholms kommun, på cirka 9 kilometers avstånd från kommuncentrum. I området ingår delområden i byarna Iskmo, Södra Jungsund och Jungsund samt Fjärdskäret. De största vägarna som går genom området är Alskatvägen, Jungsundsvägen, Iskmovägen och Köklotvägen. I området finns den tidigare identifierade byggda kulturmiljön av riksintresse Grönvik glasbruk, som är en del av RKY-helheten Österbottens bruksherrgårdar. Huvudbyggnaden vid Grönvik före detta glasbruk är en byggnad som är skyddad genom lagen om skyddande av byggnadsarvet.

Den kända bebyggelsehistorian i området sträcker sig ända tillbaka till 1300-talet och de äldsta bevarade byggnadsobjekten är från 1700-talet. Bebyggelsen har koncentrerats till Iskmo och Jungsunds byområden i den östra delen av utredningsområdet. Det mest betydande objektet i den byggda kulturmiljön är Grönvik före detta glasbruk. Byggnadsbeståndet i området består till största delen av bostadsbyggande och före detta bondgårdar med tillhörande ekonomibyggnader. Det finns få offentliga byggnader.

I samband med utredningen utarbetades objektskort för 58 objekt och två värdefulla kulturmiljöområden identifierades. I samband med objektkorten beskrivs värdena av de inventerade objekten och motiveringar till dem. De mest värdefulla objekten har koncentrerats längs Iskmovägen, till den östra sidan av Iskmo sund längs Jungsundsvägen samt till området för Grönvik gård. I dessa områden ligger även det äldsta byggnadsbeståndet i utredningsområdet.

1 Inledning

1.1 Utredningens syfte och innehåll

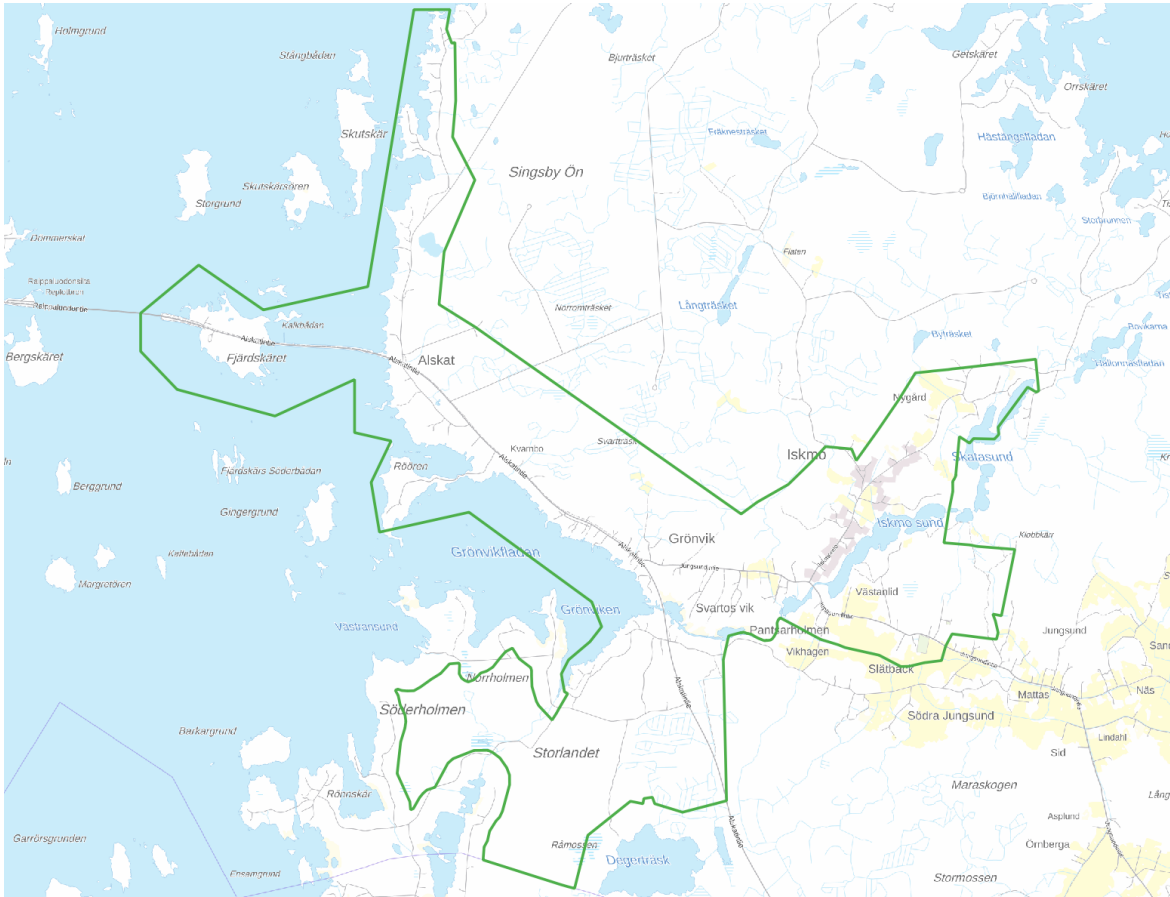

Bild 1 Utredningsområdets läge har avgränsats med grönt på Lantmäteriverkets grundkarta.

Målet för kulturmiljöutredningen är den byggda kulturmiljön i området för Iskmo-Jungsund delgeneralplan i Korsholm. Utredningsområdet ligger i den norra delen av Korsholms kommun, cirka 9 kilometer från kommuncentrum, och omfattar delområden i byarna Iskmo, Södra Jungsund och Jungsund samt Fjärdskäret. De största vägarna som går genom området är Alskatvägen, Jungsundsvägen, Iskmovägen och Köklotvägen. I området ligger den tidigare identifierade byggda kulturmiljön av riksintresse Grönvik glasbruk, som är en del av RKY-helheten Österbottens bruksherrgårdar. Huvudbyggnaden vid Grönvik före detta glasbruk är en byggnad som är skyddad genom lagen om skyddande av byggnadsarvet.

Syftet med kulturmiljöutredningen är att identifiera särdrag och värden som ska beaktas i generalplanarbetet för den byggda kulturmiljön i området för delgeneralplanen. Utredningen ansluter till Iskmo-Jungsund delgeneralplan och betjänar som dess bakgrundsutredning. Projektets syfte är att säkerställa en hållbar samhällsstruktur i området. Samhällsstrukturen beaktar särdragen i Iskmo-Jungsund och möjliggör en trivsam levnadsmiljö för nuvarande och kommande invånare i området. Genom utarbetandet av generalplanen utreds och anvisas nya bostadsområden som ska detaljplaneras och som stöder den nuvarande samhällsstrukturen.

I utredningen presenteras huvudskedena för områdets kulturhistoria. Dessutom presenteras området som helhet och enskilda byggnader i sin nuvarande form. En byggnadsinventering gjordes för området 1998. Uppgifterna för objekten uppdaterades i samband med denna utredning. Utöver detta kompletterades inventeringen i områden dit den tidigare inventeringen inte sträckte sig. För de mest centrala inventerade byggnaderna utarbetades objektskort med grunduppgifter om byggnaderna, deras arkitektoniska drag och hur väl de bevarats.

Utredningen har beställts av Korsholms kommun och utarbetats av arkitekt Hanna Ojutkangas och FM i landskapsforskning Maria Kirveslahti från Sweco Finland Oy. Under arbetet ordnades en workshop om värdeklassificering i Korsholm. I workshoppen deltog Catarina Simons och Jonas Aspholm från Korsholms kommun, Carina Ahlvik-Fors från NTM-centralen och Outi Orhanen och Annika Harjula-Eriksson från Österbottens museum. De synpunkter och kompletteringsbehov som framkom vid workshoppen har beaktats i utredningen.

1.2 Metoder och kriterier för värdeklassificeringen

Utredningen baserar sig på tillgängliga historiska uppgifter, tidigare utredningar och inventeringar samt en inventering som gjordes på plats. Byggnaderna och landskapshelheten inventerades och fotograferades på plats i terrängen 12–15.8.2024. Byggnaderna har inventerats från utsidan.

De viktigaste litteraturkällorna har varit Michael Eks tidigare inventering från 1998: *Iskmo-Jungsund förr och nu* del 1–3 samt verket *Ett vrångt och svårt folk* - Korsholms kommun 650 år (Karlsson, Kiuru & Airola, 2002). Från Korsholms byggnadstillsyns arkiv erhöles vid behov uppgifter om enskilda byggnadsobjekt.

Principer för värdeklassificering av den byggda kulturmiljön

Den byggda miljön som helhet samt enskilda byggnader, konstruktioner och övriga delar av miljön innehåller olika typer av värden. Betydelseinnehållet för enskilda objekt omfattar vanligtvis flera olika värden. Värdena påverkar på många olika plan: miljöns skönhet väcker estetiskt behag och tidsmässig skiktning hjälper att förstå historien och samhällets förändringar. Det ekonomiska värdet är å sin sida väldigt konkret och bundet till tid.

Den kulturhistoriska betydelsen av den byggda miljön och en enskild byggnad består av dess enskilda värden. Den kulturhistoriska betydelsen ansluter till objektets betydelse som dokument, det vill säga dess förmåga att berätta om de historiska, arkitektoniska och samhälleliga förhållandena under sin tid, men även till dess ställning som en del av en visuell miljöhelhet. Ett kulturhistoriskt betydande objekt är ett viktigt och mångsidigt dokument från det förflutna som symboliserar uppskattningar, strävanden och förhållanden som varit rådande vid olika tidsskeden.

Syftet med värdeklassificeringen är att identifiera områdenas och objektens kulturhistoriska betydelse och karaktär i förhållande till en större kulturmiljöhelhet, byggnadstypens historia eller ett historiskt fenomen. I den modell för värdeklassificering som används allmänt vid inventeringar av kulturhistoriskt betydande objekt har den byggda miljöns värden delats in i byggnadshistoriska eller arkitektoniska, historiska och landskapsmässiga värden/miljövärden.

Byggnadshistoriskt eller arkitektoniskt värdefullt (R) objekt eller område speglar byggnadssättet, idealen och tekniken för sin tid eller sin miljö. Det kan representera någon arkitektonisk stil eller ett stilslag, en på något sätt intressant, ovanlig eller typisk byggnadsteknisk lösning eller byggnadstyp eller ett byggnadssätt som är typiskt för någon

viss tidsepok eller social grupp. Det kan för sin del berätta om bl.a. stilens, byggnadsteknikens, arbetssättens och levnadssättens utveckling. Vid värdeklassificeringen av objekten fästs uppmärksamhet vid bland annat objektets estetiska kvalitet, det vill säga dess skönhetsvärden, arkitektoniska genomförande, objektets ovanlighet eller dess representativitet som ett typexempel på någon viss tidsperiod.

Historiskt värdefullt (H) objekt eller område ansluter till en viktig eller väsentlig historisk process, ett fenomen, ett evenemang eller till exempel lokal- eller personhistoria: dess byggnadshistoria, livsskedena för husets invånare eller industrin eller jordbrukets historia. Historiskt betydande är till exempel bostads-, närings-, bildnings- och förvaltningsobjekt samt objekt som ansluter till kyrkohistoria och krigshistoria. Vid flera objekt förenas många olika slags kulturhistoriska värden.

För ett objekt som är **värdefullt med tanke på landskapet (M)** är miljövärdena viktiga. Ett objekt eller område som är värdefullt med tanke på landskapet kan vara ett betydande kulturlandskap, en byggd helhet eller en väsentlig del av en sådan helhet som ger en representativ bild av drag som är typiska eller säregna med tanke på regionens kulturhistoria eller som ansluter till det omgivande natur- eller kulturlandskapet på ett naturligt sätt. Objektet kan vara en del av en värdefull miljöhelhet, bilda en egen helhet med betydelse för landskapet eller vara ett landmärke i landskapet. En enskild byggnad kan bilda en fixpunkt i landskapet eller ha betydelse som en del av en helhet som bildar tidsmässiga eller stilmässiga skikt. På grund av sina miljövärden kan ett betydande landskapsobjekt utifrån sin omfattning vara endera ett närlandskap, det vill säga en miljö, eller en landskapshelhet. Vid sidan av sina skönhetsvärden innehåller objekten rikligt med historiska och arkitektoniska värden.

Som stöd vid värdeklassificeringen används etablerade kriterier, såsom till exempel hur typiskt, sällsynt, speciellt, mångsidigt, skiktat, bevarat, ursprungligt/autentiskt, representativt, enhetligt och symboliskt objektet är och hurdant undervisnings- och forskningsvärde objektet har.

Vid värdeklassificeringen av det moderna byggnadsarvet består kriterierna för objektets arkitektoniska värden bland annat av hur hög nivå och omsorgsfulla detaljer arkitekturen har, hur säregna lösningarna är samt på objektets konstnärliga intention och tidsmässiga representativitet.

Kriterierna för värdeklassificeringen har sammanställts i tabellen nedan:

Landskapsmässiga värden (M)	Historiska värden (H)	Byggnadshistoriska värden (RH)
Landskap - Området eller objektet har en betydande ställning i storlandskapet. Objektet kan också vara en landskaps-mässig fixpunkt. - Området har flera skikt och är mångsidigt och kan därför innehålla flera olika typer av faktorer.	Lokal identitet - Området eller objektet har särskild betydelse för invånarna och funktionerna i området. - Objektet är identifierbart i sin omgivning. Symbolvärde - Objektet eller området har betydelse för tolkningen av historia	Kvalitet, arkitektur - Den ursprungliga arkitekturen för området eller objektet är högklassigt och/eller typiskt för tidsperioden. - Objektet representerar arkitekturen från sin tidsperiod på ett framgångsrikt sätt och dess idé är tydligt läsbar. Olika

- Faktorer som är synliga i landskapsbilden: särprägel, mångsidighet, landskapsrummets enhetlighet och avgränsningens tydlighet samt identitetsbetydelser. Stads- eller bybild - Området eller objektet beskriver stads- eller bystrukturens särdrag, den historiska utvecklingen eller innehåller element från flera olika tidsperioder. - Enhetligt byggnadsbestånd eller enhetlig miljö, har uppstått under en kort tid eller under samma historiska och miljömässiga förutsättningar. Grön miljö - Grönplaneringen i området eller vid objektet är högklassig, genomförandet är omsorgsfullt och området eller objektet är underhållet. - Kvalitetsnivån av parker och gång- och cykelleder samt grön- och rekreationsområdenas tillgänglighet. Intensitet - Området eller objektet skapar eller innehåller starka upplevelser, till exempel på grund av kontrasten mellan ett naturlandskap och mänsklig påverkan eller någon viss	eller för att åskådliggöra den. Dess effekter har varit återspeglade eller förmedlat innovationer. Autenticitet och ursprunglighet - Området eller objektet har bevarat väsentliga drag i anknytning till sin uppkomsthistoria och arkitektur. Ändringarna är småskaliga eller naturliga. Historisk betydelse - Området eller objektet beskriver uppbyggandet och/eller förändringen av samhället och välfärdsstaten i vidare bemärkelse. - Området eller objektet har betydelse med tanke på historisk utveckling, en händelse eller en person.	tidsperioder kan skiljas åt på ett tydligt sätt, reparationer och utbyggnader skapar mervärde och byggnadens ursprungliga anda har bevarats. Representativitet, typiska drag - Området eller objektet representerar en typ som är karaktäristisk för sin tid eller plats och utgör ett välbevarat exempel. Kriteriet bedömer särskilt sådana särdrag i miljön som skiljer området från andra områden. Ovanlighet - Området eller objektet representerar en grupp som ursprungligen blivit fåtalig eller som blivit ovanlig och på så sätt hotad under årens lopp. Byggnadsteknik - Området eller objektet innehåller värdefulla, ursprungliga, innovativa och/eller ovanliga egenskaper i anslutning till byggnadernas och konstruktionernas byggnadsteknik, byggnadsprocesser eller material.
---	--	---

dominerande
landskapsfaktor som
upprepas. Objektet
omfattar variation och
harmoni.

1.3 Inventerade objekt

Bild 2 De inventerade objekts läge och numrering på objektskorten. Karta: Lantmäteriverket.

I utredningsområdet inventerades 58 objekt och för dem utarbetades separata objektskort. Inventeringsobjekten innehåller objekt som inventerats 1998 och utöver dessa kompletterades inventeringen i utredningsområdets västra del i riktning mot Alskat. De inventerade objekten består huvudsakligen av bostadsbyggnader med gårdsplaner, men bland dem finns också några offentliga byggnader.

2 Allmän beskrivning av området

2.1 Landskapsdrag

Bild 3 Utredningsområdets gränser på Lantmäteriverkets ortobild.

Utredningsområdet består till stor del av gammal havsbotten som blivit en del av fastlandet till följd av landhöjningen. Landskapet är jämnt och naturen består huvudsakligen av strandängar vid havsvikarna, odlingslandskap och skog. Bebyggelsen ligger längs vägarna i ett landsbygdslandskap. Den västra delen av utredningsområdet är skogbevuxet och landskapsbilden är sluten. Längre österut blir landskapet öppet och vägarna kantas av odlade åkrar och öppna gårdsplaner. Vartefter åkerodlingen minskat håller de öppna åker- och ängslandskapet emellertid på att förändras då åkrarna växer igen.

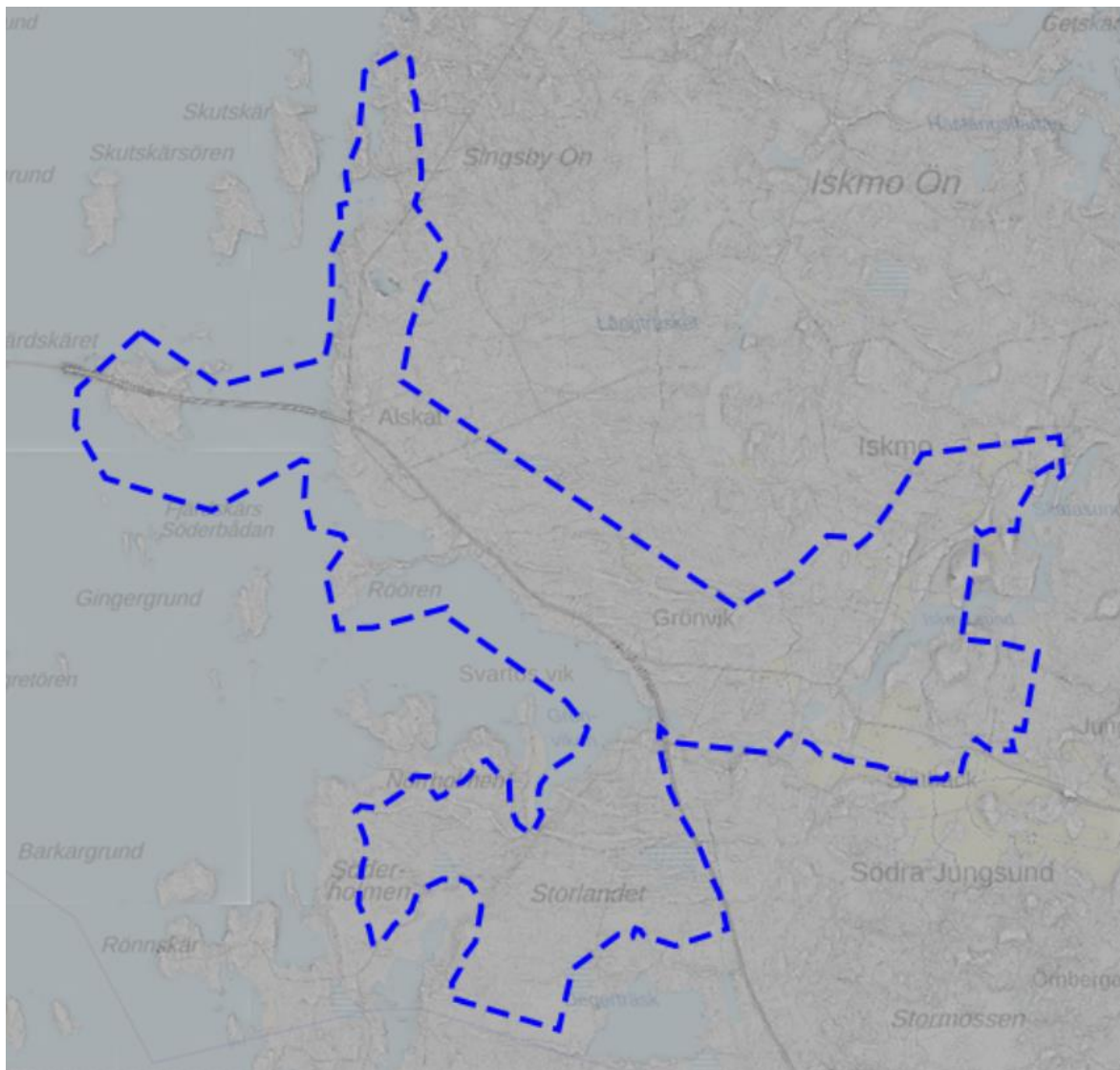

Bild 4 Museiverkets Lidar-material ovanpå Lantmäteriverkets bakgrundskarta beskriver terrängformerna i området. De ljusa formationerna i ost–västlig riktning i området är de Geer-moräner som bildats på den tidigare havsbotten i slutet av istiden.

Utredningsområdet ligger i landskapsprovinsen Österbotten, i Södra Österbottens kustregion. De frodiga lermarkerna i Södra Österbottens kustregion har vanligtvis röjts till åkrar. Den naturliga vegetationen på ryggområdena ger vanligtvis ett kargt intryck. Utöver förhållandevis stora tallmoar består skogarna på kusten även av granskog och något mer frodiga skogar. Vegetationen är mångsidigare än i inlandet. Myrarna är i allmänhet små. (Miljöministeriet, 1993).

Bild 5 Den västra delen av utredningsområdet består huvudsakligen av skog. På båda sidorna av Köklotvägen växer tät skog (till vänster). Längs Köklotvägen ligger Alskat hamn med utsikt mot havet (till höger).

Bild 6 Alskatvägen fortsätter från utredningsområdet till Replotbron (till vänster). Längs Alskatvägen växer rikligt med träd på båda sidorna och siktlinjerna går längs med vägen (till höger).

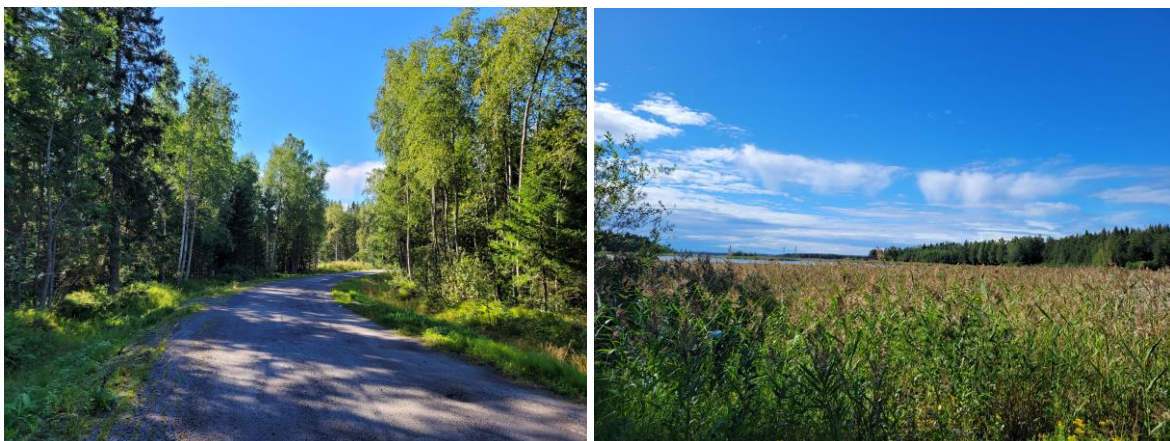

Bild 7 Sydväst om Alskatvägen går Munkgrundsvägen i mitten av en skog. Från den finns förbindelser till bostäderna vid stranden (till vänster). Från Alskatvägen startar den privata vägen Røjörsvägen till Röören. Från vägen öppnas en vy ända till Replotbron (till höger).

Bild 8 Närmare korsningen mellan Alskatvägen och Jungsundsvägen ligger Grönvik badplats (till vänster). Alskatvägen fortsätter till stor del kantad av träd fram till korsningen till Jungsundsvägen (till höger).

Bild 9 Alskatvägen fortsätter till den södra delen av planområdet genom ekonomiskogar (till vänster). Från Alskatvägen viker Södersidsvägen av österut. Vägen ligger emellertid utanför planområdet (till höger).

Bild 10 Den första delen av Jungsundsvägen är kantad av träd (till vänster), men landskapet öppnas till odlingsmark när man närmar sig Iskmo by (till höger).

Bild 11 I den norra delen av Iskmovägen öppnar sig åkerslätter på båda sidorna av vägen (till höger). Längs Alnäsvägen finns betesmark för boskap vid sundets strand (till höger).

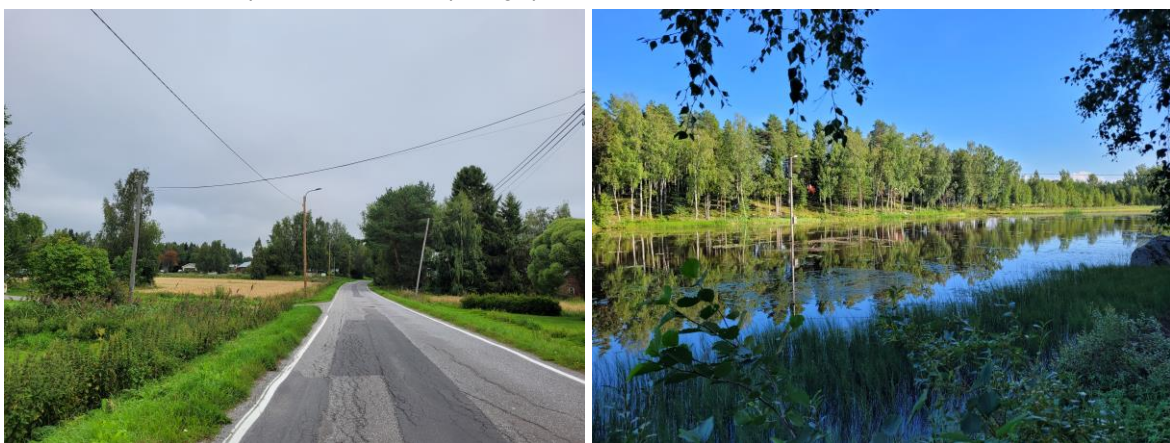

Bild 12 Längs Iskmovägen ligger gårdsplanerna huvudsakligen omgivna av träd och mellan dem öppnas tidvis små odlingslätter (till vänster). Iskmo sund öppnar sig på ett vackert sätt bakom daghemsbyggnaden (till höger).

Bild 13 I den östra delen av utredningsområdet, söder om Jungsundsvägen, går Pansarholmsvägen längs vilken det finns rikligt med öppet åkerlandskap (till vänster). Öster om Iskmo sund blir landskapet öppnare och åkrarna blir större (till höger).

Bild 14 Längs Jungsundsvägen i planområdets östra del finns rikligt med odlade åkrar (till vänster) och hagmark (till höger).

2.2 Planläggningssituation och skydd

2.2.1 Riksomfattande mål för områdesanvändningen

I bakgrunden till de riksomfattande målen för områdesanvändningen finns inventeringarna av de byggda kulturmiljöerna av riksintresse (RKY) som trädde i kraft 2010. I området för Iskmo-Jungsunds delgeneralplan ligger den byggda kulturmiljön av riksintresse (RKY) Grönvik som är en del av helheten Österbottniska bruksherrgårdar.

2.2.2 Landskapsplanering

I området gäller Österbottens landskapsplan 2040. Den gällande landskapsplanen har godkänts 15.6.2020 och den vann laga kraft 2022. Utöver den gällande landskapsplanen har utarbetandet av Österbottens landskapsplan 2050 inletts 28.9.2020, eftersom Österbottens förbund övergått till en rullande planläggning. Österbottens landskapsplan 2050 är en strategisk plan där mål på nationell nivå kombineras med mål på landskapsnivå. När planen träder i kraft ersätter den Österbottens landskapsplan 2040.

En ändring jämfört med den gällande landskapsplanen 2040 är att en riktgivande eller alternativ vägsträckning, Grönvik omfartsväg, anvisas i utkastet till landskapsplanen 2050. Vägsträckningen har anvisats till den nordöstra sidan av Alskatvägen så att den går runt byn Grönvik. Till beteckningen anknyter följande planeringsbestämmelse: "Den markanvändning och de åtgärder som planeras längs med vägsträckningen får inte äventyra förverkligandet av vägen. I den fortsatta planeringen bör kulturmiljö-, landskaps- och naturvärden beaktas samt förutsättningar för primärproduktionen tryggas." I övrigt skiljer sig inte utkastet till Österbottens landskapsplan 2050 märkbart från Österbottens landskapsplan 2040.

I planeringsbestämmelsen i landskapsplan 2040 konstateras följande: "Om en områdesreserveringsbeteckning anvisas för ett område anger den beteckningen den primära markanvändningsformen i området. Vid användning av området måste det säkerställas att kulturmiljön och naturarvet bevarar sina värden. Vid den mer detaljerade planeringen och byggandet ska den byggda kulturmiljön som helhet, dess särdrag och tidsmässiga skikt baktas så att de anslutande värdena tryggas och så att området kan utvecklas."

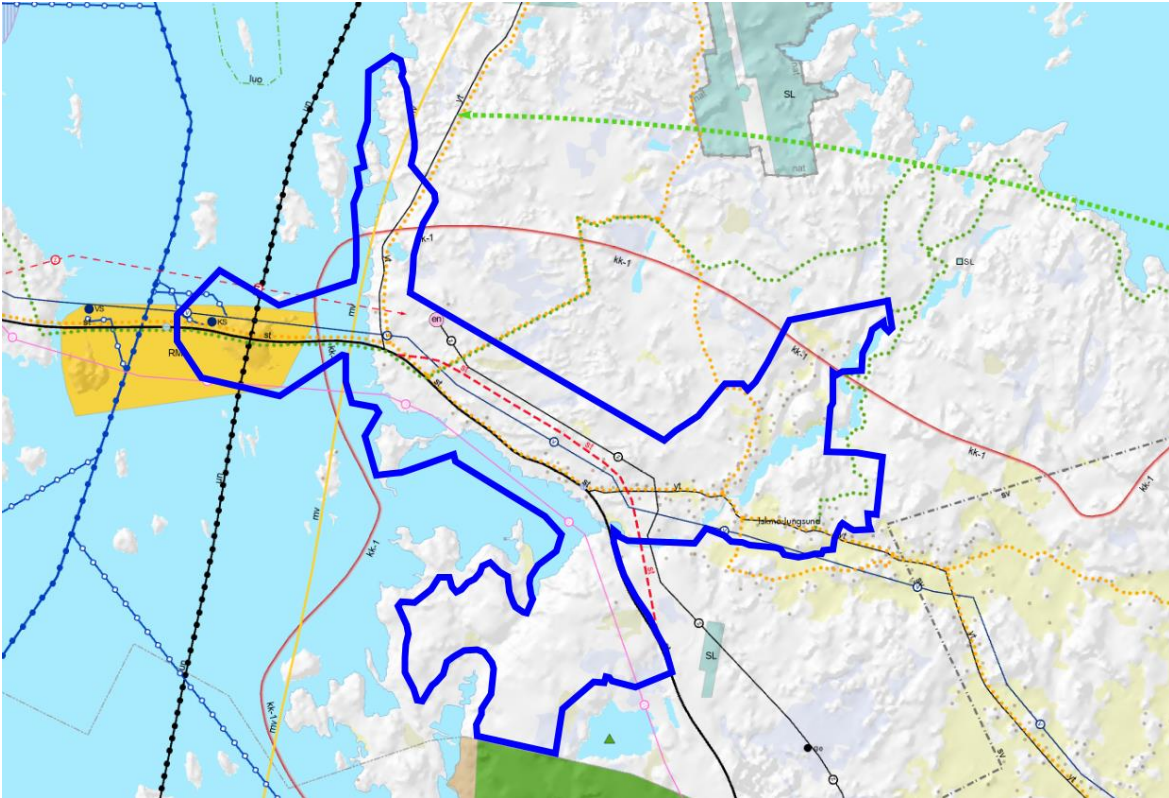

Bild 15 Utdrag ur Österbottens landskapsplan 2040. Avgränsningen av planområdet visas med blå linje. Karta: Österbottens förbund.

2.2.3 Generalplanering

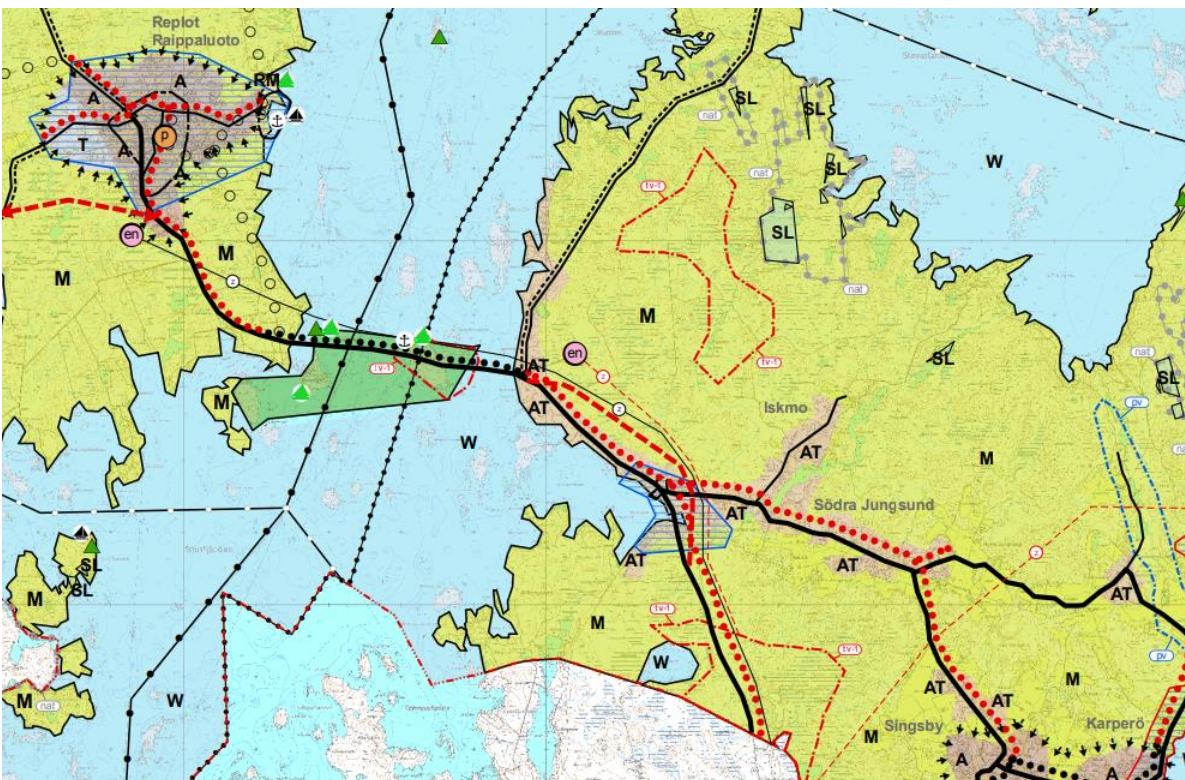

Bild 16 Utdrag ur Korsholms kommuns strategiska generalplan. Karta: Korsholms kommun.

Korsholms kommuns strategiska generalplan godkändes av kommunfullmäktige 10.6.2013, men den har inga rättsverkningar. I kommunens strategiska generalplan beaktas Grönviks område som är nationellt värdefullt med tanke på landskapet eller kulturmiljön.

I området finns ingen gällande generalplan. Alskat–Iskmo–Grönvik delgeneralplan har utarbetats för området. Kommunfullmäktige godkände delgeneralplanen 10.2.2014, men Vasa förvaltningsdomstol upphävde beslutet och delgeneralplanen vann inte laga kraft. Området gränsar till stranddelgeneralplanen för fastlandsstränderna i Korsholm (godkänd 2012) och Vasa generalplan 2030 (godkänd 2011).

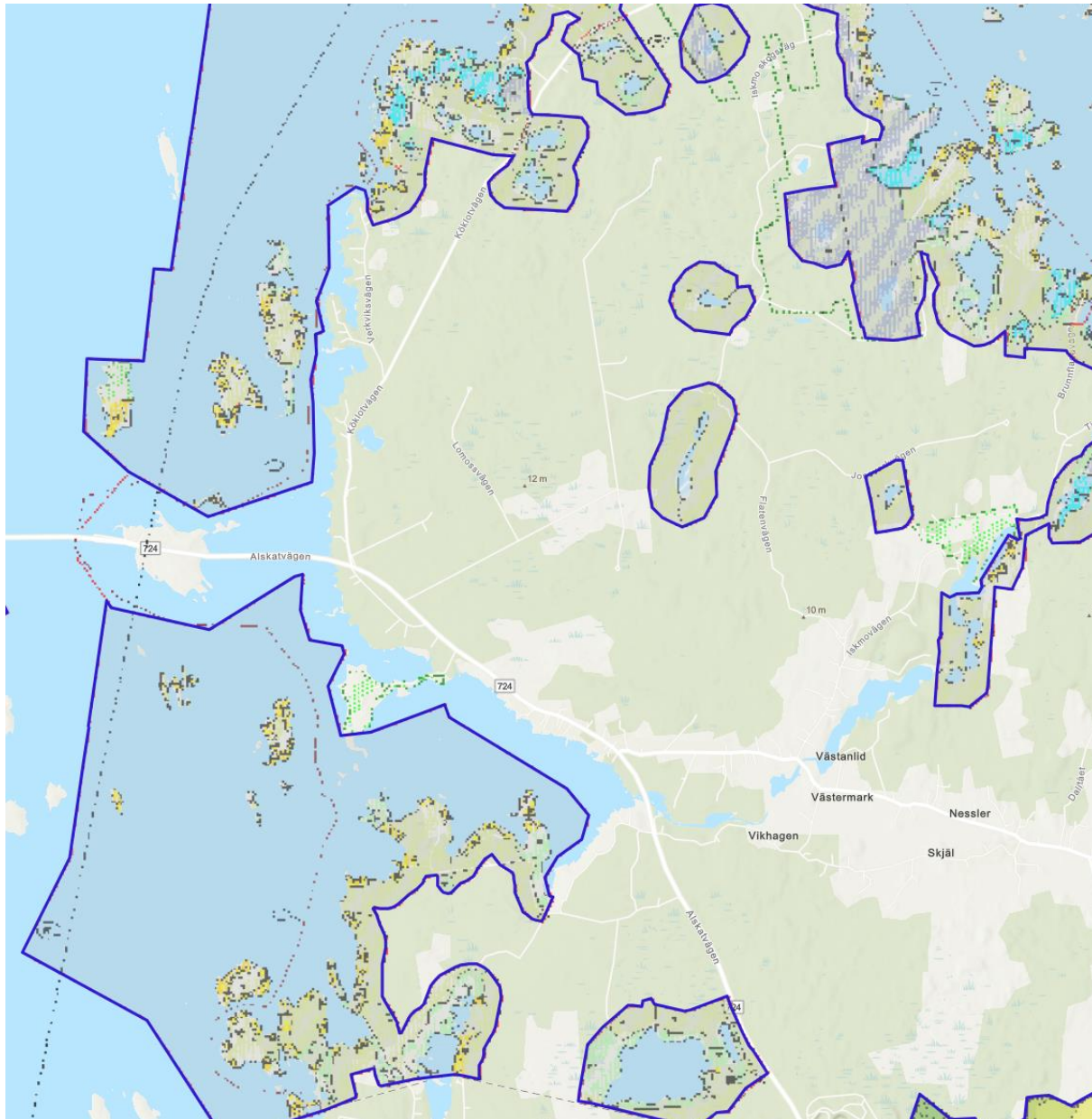

Bild 17 Utdrag ur generalplanerade områden i Korsholm. Utredningsområdet gränsar till stranddelgeneralplanen för fastlandsstränderna i Korsholm. Karta: Korsholms kommun.

2.2.4 Skydd

Bild 18 Läget av den byggda kulturmiljön av riksintresse Grönvik gård på grundkartan. Karta: Kulturmiljöns tjänsteportal, Museiverket

Enligt Museiverkets inventering över den byggda kulturmiljön av riksintresse ligger Grönvik glasbruks huvudbyggnad, som är en betydande patronbyggnad som hör till objektet bruksherrgårdarna i Österbotten, i planområdet. Beskrivningen av objektet lyder enligt följande:

”Trots att Österbotten har saknat herrgårdsväsende, kan brukspatronernas herrgårdslänkande byggnader som uppfördes på 1800-talet jämföras med herrgårdarnas karaktärsbyggnader. 1700- och 1800-talets patronbyggnader med närmiljö, vilka uppfördes för den österbottniska industrin är förknippade med en exceptionell person-, markägar- och samhällshistoria samt med landskapets tidiga industrialisering. De återspeglar det välstånd som skeppsrederi och därtill hörande annan affärsverksamhet gav den österbottniska kusten.

[...]

Av de byggnader som hörde till Grönviks glasbruk finns karaktärsbyggnaden i två våningar kvar. Den är eventuellt från 1700-talet. Till byggnaden hör även en park och trädgårdsmästarbostad. Karaktärsbyggnaden är uppförd senast år 1814 och har restaurerats på 2000-talet.”

Den historiska beskrivningen lyder enligt följande:

”Borgerskapet i Uleåborg och vid Bottniska viken började utnyttja de privilegier man hade fått i egenskap av köpmän och skeppsredare sedan handelstvånget vid Bottniska viken upphört 1765. Många av dem begav sig utomlands efter att handelsfriheten genomfördes för att bekanta sig med affärslivet och för att knyta nya handelsförbindelser. I Finland grundades i slutet av 1700-talet 12 glasbruk, bl.a. Grönvik i Korsholm och Nyby glasbruk i Ijo.

[...]

Grönvik glasbruk var i slutet av 1800-talet den största tillverkaren av fönsterglas. Bruket grundades av skeppsredaren Johan Grönberg 1812 intill hamnplatsen i byn Iskmo i Korsholm. Verksamheten upphörde 1907. Intill glasbruket verkade också en pappersfabrik 1828-76 och en fajansfabrik 1841-1907 samt ett båtbyggeri. (RKY 2010)

Bild 19 Området för Grönvik gård. Inom området visas läget av den skyddade byggnaden. Bild: Kulturmiljöns tjänsteportal, Museiverket.

Huvudbyggnaden vid Grönvik före detta glasbruk har skyddats 1996 genom lagen om skyddande av byggnadsarvet. I Museiverkets granskningsrapport från 1995 konstateras följande: "En del av glasbrukets magasin norr om huvudbyggnaden har funnits på platsen för nuvarande Alskatvägen. Därför torde de ha förstörts i samband med byggandet av vägen." (Hiekkanen, 1995)

Enligt Simo Vantalos karta från 1833 finns det en trädgård omgiven av en stenmur norr om huvudbyggnaden (Inventering av glasbruk). Den norra delen av stenmuren har till största delen bevarats (kanske även det östra avsnittet), men den västra delen har förstörts vid byggandet av vägen och gång- och cykelvägen på vägen nordöstra sida. Detta framkommer på flygbilder från 1995 (9.1.1995, RHO bildarkiv).

3 Den byggda kulturmiljöns utvecklingsskeden

3.1 Iskmo och Jungsund

Ursprungligen var Jungsund och Iskmo skärgårdsbyar där invånarna levde på fiske, jakt och småbruk. Landhöjningen på kusten förenade öarna till en del av fastlandet och så småningom förändrades byarna till typiska kustbyar. Det är omöjligt att fastställa tidpunkten för den tidigaste bosättningen i Iskmo–Jungsunds område, men det har funnits invånare i området redan på 1300-talet. Det fanns knappt med odlingsbar mark och även den var ofta stenig och sank och de lokala invånarna jagade och fiskade för att överleva.

Den första fasta bosättningen i Jungsund låg på båda sidorna av det sund som delade upp byn. I närheten av sundet går numera Jungsundsvägen och Kalvholmsvägen. Sundet delade upp byn i Södra Jungsund och Norra Jungsund. I Södra Jungsund låg gårdarna tätare än i den norra delen. År 1695 fanns det åtta gårdar i Norra Jungsund och sju gårdar i Södra Jungsund. Sundet var ett gynnsamt fiskeområde för byns invånare ända fram till att landhöjningen ledde till att fiskeplatserna förflyttades ut i skärgården.

På 1600-talet var Iskmo en liten och tätbebyggd by med endast fyra gårdar: Loo, Glasmästar, Kloo och Berg. Under stora ofreden på 1720-talet var fartygsbyggandet aktivt i regionen eftersom Vasaborgarna behövde nya fartyg. Under de här åren fanns det också ett aktivt skeppsvarv i Iskmo. Åren 1709–1769 styckades de fyra gårdarna i Iskmo till 11 gårdar och nybyggarhemmanen levde på odling. Efter styckningen byggdes nya byggnader på de gamla gårdsplanerna. I Iskmoområdet har man däremot redan tidigt tagit i bruk alla odlingsdugliga områden och bebyggelsen har inte spridit sig utanför dem förrän på 1900-talet.

På 1780-talet byggdes en väg från Alskat till Vasa. Vägen gick genom Jungsund, Singsby och Karperö. Vägförbindelsen underlättade Replotbornas möjligheter att röra sig eftersom de tidigare varit utlämnade åt väder och vind och varit utan en landsförbindelse till Vasa. På Backs hemman i Norra Jungsund verkade ett gästgiveri från 1860 till 1871. Efter detta flyttades gästgiveriet till Nissas hemman där det var verksamt ända fram till 1930-talet.

Ägaren till Grönvik gård grundade Iskmo skola 1815 och den var verksam fram till 1820. Efter detta fanns det ingen skola i Iskmo under några årtionden, utan barnen gick i skola i Jungsund, där en skola grundades 1823. År 1909 grundades slutligen en folkskola i Iskmo och den var i bruk ända fram till 1976. Numera verkar Iskmo daghem i den gamla skolbyggnaden.

Bild 20 På en karta från 1863 syns hur vattnet har skilt åt Iskmo och Jungsunds byar från varandra. Genom byn Jungsund går ett sund som delat upp byn i en nordlig och sydlig del. Karta: Gamla kartor.

Bild 21 På en karta från 1913 ligger odlingsmarkerna längs nuvarande Iskmovägen och Jungsundsvägen. I Jungsund finns mer bebyggelse än i Iskmo, men största delen av gårdarna ligger inte i utredningsområdet. Den västra och södra sidan av utredningsområdet består huvudsakligen av obebyggd skogsmark. Karta: Gamla kartor.

Bild 22 Odlingsmark i Jungsund 1938. Bild: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Betesmarkerna hade delats upp mellan byarna och boskapen vandrade fritt i hagmarkerna. De traditionella hagmarkerna är fortfarande en del av kulturlandskapet i området. Genom landhöjningen fick man ny odlingsyta på den gamla havsbotten och åkerytorna blev allt större under årtiondenas lopp. På 1900-talet mekaniserades jordbruket i området och småbruket övergick till stora odlingsytor. Största delen av invånarna i området fick sitt levebröd från jordbruket ända fram till 1950–1960-talet, varefter jordbruket har minskat. (Granö & Pada, 1982.)

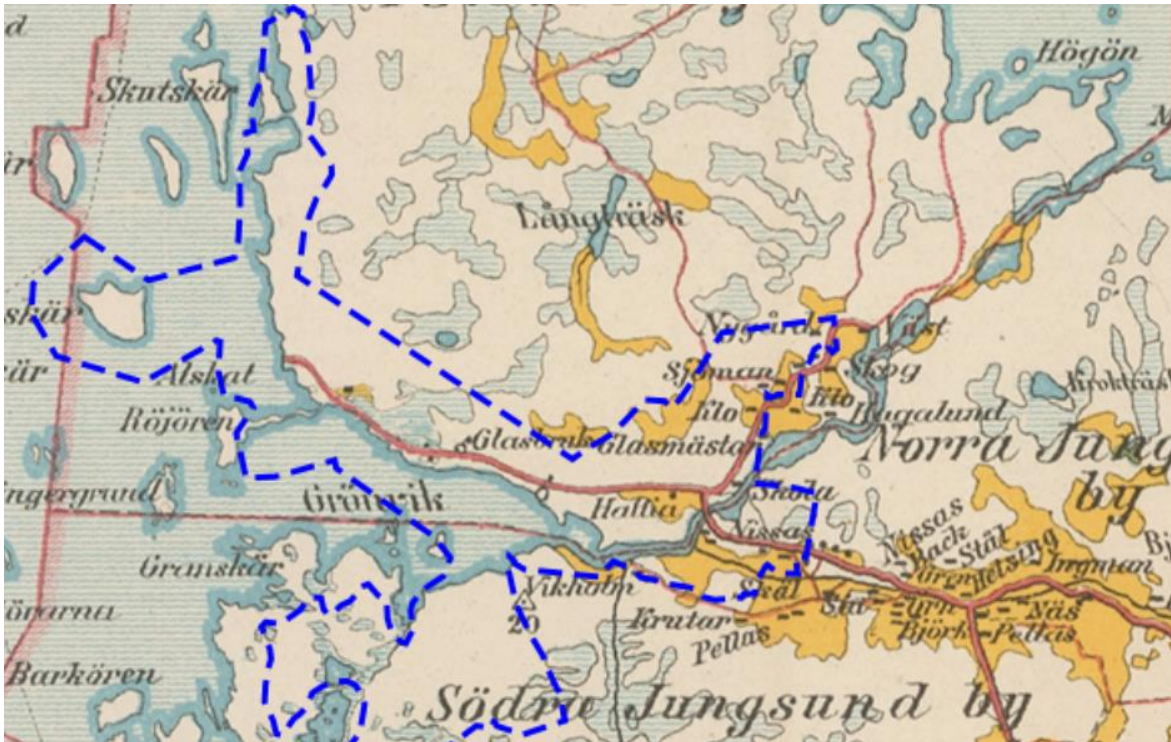

Bild 23 Fram till 1922 hade åkrarna i utredningsområdet blivit större och det hade uppstått nya gårdar i Iskmo. Bebyggelsen och jordbruket har också utvidgats till den västra delen av utredningsområdet och till mitten av skogsområdena. Karta: Gamla kartor.

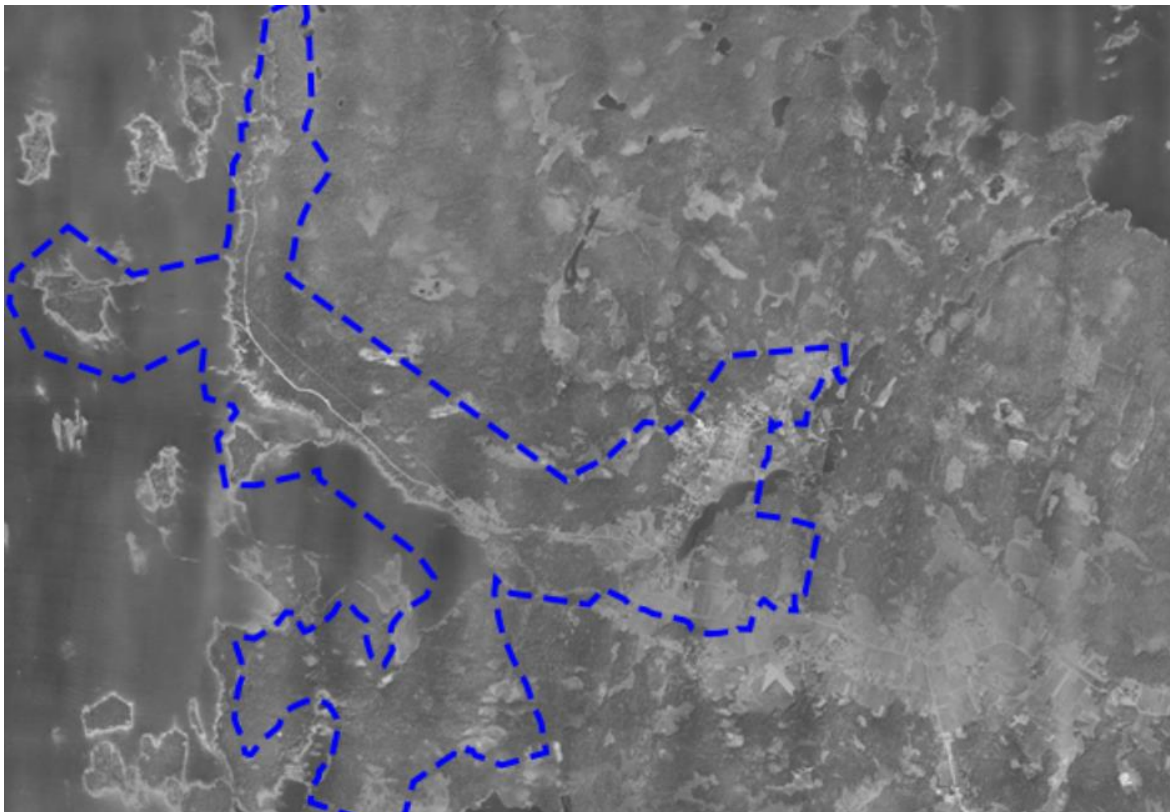

Bild 24 På en flygbild från 1954 ser man hur bebyggelsen spridit ut sig längs Alskatvägen och hur nuvarande Köklotvägen byggts. Bebyggelsen har emellertid koncentrerats huvudsakligen till Iskmo och Jungsund. Odlingarna ligger på samma platser som tidigare och bebyggelsen är placerad längs vägarna. Bild: Lantmäteriverket.

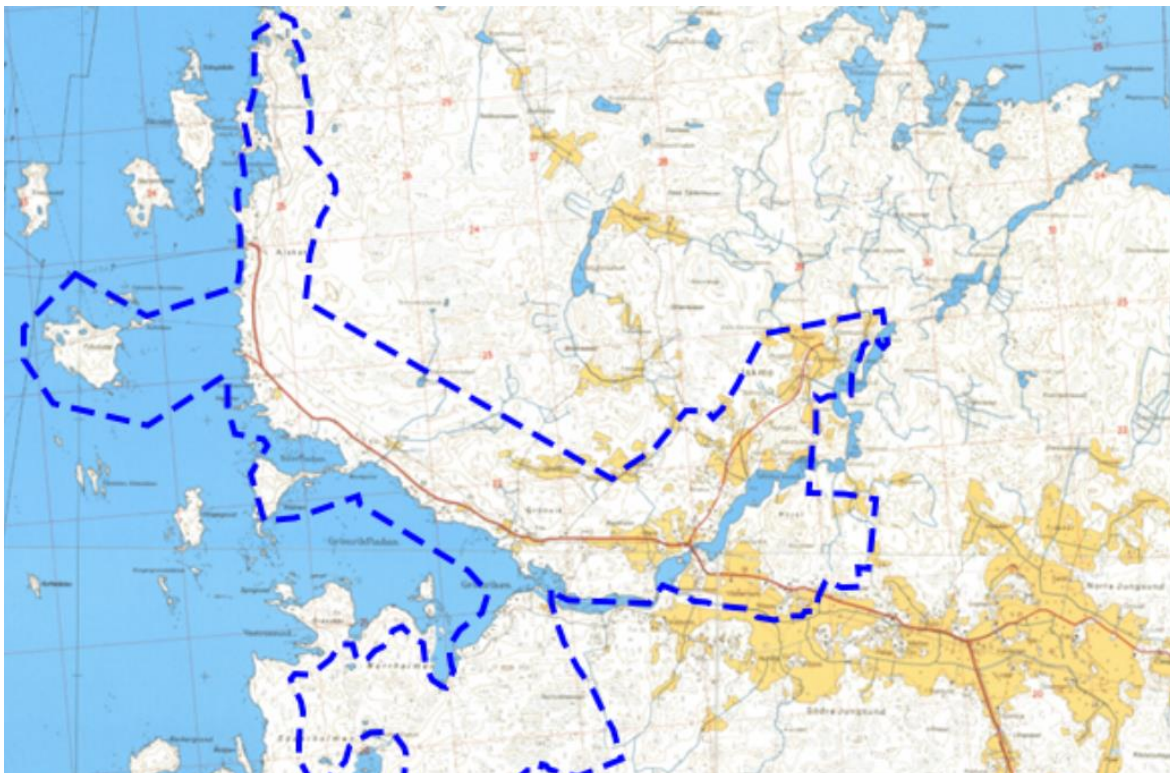

Bild 25 På grundkartan från 1970 är situationen till stor del likadan som på flygbilden från 1954. Karta: Lantmäteriverket.

Bild 26 På en ortobild från 1994 ansluter de största förändringarna i området till trafikarrangemangen. Alskatvägen fortsätter söderut mot Vasa och i den västra kanten av utredningsområdet byggs Replotbron. Bild: Lantmäteriverket.

3.2 Grönvik glasbruk

Huvudbyggnaden till Grönvik gård uppfördes på 1700-talet och den byggdes troligtvis av en skeppsbyggare som var verksam vid Grönvikfladan. I början av 1800-talet köpte Vasahandelsmannen Johan Grönberg ett hemman i Iskmo där det fanns sand som lämpade sig för tillverkning av glas samt en hamnplats. År 1812 fick Grönberg tillstånd att grunda ett glasbruk och i början kom de anställda från Sverige och senare från Frankrike och Belgien. År 1844 var $\frac{2}{5}$ av Iskmo och en tredjedel av södra Jungsund en del av bruket.

Vid Grönvik glasbruk tillverkades mest fönsterglas, men även flaskor, dricksglas och apoteksglas. I anslutning till glasbruket fanns även ett skeppsvarv och under åren 1841–1907 verkade en fajansfabrik. I början av 1900-talet finns glasbruket ekonomiska problem och bruket lade ner sin verksamhet 1907. (Karlsson, Kiuru & Airola, 2002).

Bild 27 Bragekören på trappan till Grönvik gård 1950. Bild: Karl Alfred Nyström, Svenska litteratursällskapet i Finland.

3.3 Byggande

På grund av skeppsbyggerhistorien har bostadsbyggnadernas kvalitet varit hög i det svenskspråkiga Österbotten. Utvecklingen av bostadsbyggandet i området innebar emellertid tidvis förenkling av gamla byggnadstekniker i stället för nya tekniska innovationer. Ett exempel på detta är många komplicerade och små detaljer som pryder de äldsta byggnaderna. Byggnaderna på landsbygden uppfördes till största delen av grantimmer, men om det fanns tillgång till furutimmer användes sådan eftersom furu var mer hållbart. De smalare grantimmerstockarna påverkade ofta även byggnadernas proportioner. På 1500-talet bestod en typisk bostadsbyggnad av en liten stuga med en öppen eld i mitten.

Ursprungligen vilade timmerbyggnaderna på hörnstenar och detta grundläggningssätt var vanligt långt in på 1800-talet. Från och med 1700-talet fram till mitten av 1800-talet grundades bostadsbyggnader ofta på marken, varefter socklarna så småningom byttes ut mot kilsten. Ursprungligen hade kilstenarna en varierande form, men i början av 1900-talet började man forma stenarna även för byggandets behov och de fick en rektangulär form. När byggnadstekniken utvecklades på 1900-talet höjdes gamla byggnader som uppförts på marken ovanpå en stenfot.

På 1700-talet var nävertak den vanligaste taktypen, men det fanns också rikligt med planktak. Torvtaken försvann ur bruk så småningom, och i början av 1900-talet fanns det endast några sådana kvar, främst på bastubyggnader.

Den äldsta fönstertypen som bevarats i byggnaderna i området är ett fönster med sex rutor från slutet av 1800-talet. På 1900-talet blev det vanligt med fyra rutor och så småningom började man också se T-fönster i området. De äldsta byggnaderna hade inga

farstukvistar, men i början av 1900-talet kunde bostadsbyggnader förses med en arkitektoniskt effektiv mutterformad och hög farstukvist.

Flyttrörelsens inverkan kan ses på bostadsbyggnaderna eftersom gamla byggnader har rivits vartefter att invånarantalet ökat och ersatts med större nybyggnader. Även grundläggande renoveringar på 1960- och 1970-talen har kraftigt förändrat de bevarade byggnaderna. (Rune, 1965)

Bild 28 Pansarholmen i Jungsund 1950. Bild: Karl Alfred Nyström, Svenska litteratursällskapet i Finland.

Bild 29 I utredningsområdet hade man tidigare identifierat de värdefulla objekten RKY-området Grönvik glasbruk, som hör till objektet bruksherrgårdarna i Österbotten samt huvudbyggnaden till Grönvik före detta glasbruk. Bakgrundskarta: Lantmäteriverket.

4 Den byggda kulturmiljöns nuläge

4.1 Grönvik före detta glasbruk

Bild 30 Huvudbyggnadens fasad mot sydväst (till vänster) och mot nordost (till höger).

Grönvik glasbruks- och produktionsbyggnader har rivits i RKY-området, men huvudbyggnaden från slutet av 1700-talet står fortfarande kvar. På herrgårdsbyggnadens gårdsplan finns en stor trädgård och gårdsplanen omges av en gammal stenmur. Av den stora ladugårdsbyggnaden återstår endast stenfoten, men på gårdsplanen står fortfarande en mindre gårdsbyggnad samt flera förrådsbyggnader.

I RKY-området ingår förutom gårdsplanen till Grönvik gård även två fastigheter på den sydvästra sidan av Alskatvägen och på den västra sidan av Långkärrsvägen. Av dessa är den ena huvudbyggnaden från 1980-talet och den andra troligtvis från 1950-talet. Fastigheterna ansluter inte till herrgården med tanke på landskapet eller arkitekturen, men de är en del av en historisk helhet.

Bild 31 Till Grönvik gård hör en stor trädgård som delvis används för odling (till vänster). Av den före detta stora ladugården återstår endast stengrunden, men en förrådsbyggnad med en sockel i natursten står fortfarande kvar (till höger).

Bild 32 Utanför gårdsplanen till Grönvik gård finns numera nyare bostadsbyggnader både sydväst om Alskatvägen (till vänster) och längs Långkärrsvägen (till höger).

4.2 Bondgårdar

Trots att jordbruket som näring har minskat sedan 1960-talet finns det fortfarande många öppna odlingsmarker och hagar där boskap betar i Iskmo- och Jungsundsområdet. Flera bostadsbyggnader i området har i tiderna fungerat som huvudbyggnad till en bondgård och på gårdsplanerna står fortfarande stora ladugårdar och långa förrådsbyggnader som påminner om jordbruket som näring i området. Gårdsplanerna är öppna och ekonomibyggnaderna ligger ofta i rät vinkel intill huvudbyggnaden.

Bild 33 Längs Jungsundsvägen öppnas de mest idylliska hagmarkerna (till vänster) och odlingarna (till höger) i området.

Bild 34 Gårdsplaner till jordbruk i Jungsund (till vänster) och i Iskmo (till höger).

Bild 35 Gårdsplanerna är öppna och de stora ekonomibyggnaderna spelar en viktig roll i jordbrukslandskapet.

4.3 Bostadsbyggnader

Den för utredningsområdet typiska bostadsbyggnaden har 1,5 våning och är träfodrad. Fasaderna är ofta rödmålade, men det förekommer även en del ljusa och gula byggnader. Största delen av byggnaderna har sadeltak och övriga takformer är exceptionella i utredningsområdet. Fönstertyperna varierar mellan fönster med många rutor, stående bågar, T-bågar samt helt förnyade fönster med en ruta. På bostadsbyggnaderna kan man ofta se hur byggnadstekniken utvecklats, framför allt i fråga om objekt som grundrenoverats i mitten av 1950-talet. I samband med att bekvämligheten uppdaterats har pärttak bytts ut mot plåttak och byggnader har byggts ut. Utredningsområdet karaktäriseras även av farstukvistar som höjer sig över hela fasaden till bostadsbyggnaden. Av farstukvistarna är de äldsta från början av 1900-talet.

Bild 36 I Jungsund (till vänster) och Iskmo (till höger) finns bevarade små stugor med två rum. Byggnaderna har renoverats under årens lopp och ofta också byggts ut.

Bild 37 Bostadsbyggnadernas fasader är ofta rödmålade, men det förekommer också många ljusa och ljusgula fasader.

Bild 38 Ett särdrag för området är de arkitektoniskt effektfulla farstukvistarna som höjer sig över hela fasaden.

Bild 39 Största delen av bostadsbyggnaderna i utredningsområdet har sadeltak och mansardtak (till vänster) och valmade tak (till höger) är exceptionella.

Bild 40 Största delen av byggnaderna i området är brädfodrade, men några bostadsbyggnader är fodrade till plattor (till vänster) eller rappade (till höger).

Bild 41 I korsningen mellan Iskmovägen och Jungsundsvägen finns några bostadsbyggnader från 1980-talet (till vänster). Även bostadsbyggnaderna från 2010-talet har inhämtat särdrag från området i sin arkitektur (till höger).

4.4 Ekonomibyggnader

De mest framträdande ekonomibyggnaderna i Iskmo–Jungsundsområdet är stora ladugårds-stall-förrådsbyggnader som bildar dominerande element på gårdsplanerna. De äldsta byggnaderna har ofta en stockstomme och brädfodring med täckribbor, men i området finns även gårdsbyggnader med trästomme som byggts mycket senare. En del

av ekonomibyggnaderna har en stomme i rött tegel och en sockel i kilsten. Till färgen är uthusbyggnaderna huvudsakligen rödmålade med vita foderbräden samt gula eller blå dörrar, men det förekommer även andra typer av färgsättningar. Det finns få byggnader kvar som använts för lagring och behandling av säd, men på gårdsplanerna finns fortfarande bodar och övriga förråd. På många gårdsplaner finns också bastubyggnader som uppförts senare.

Bild 42 De för området typiska ladugårds- och stallbyggnaderna är en betydande del av landskapet och gårdsplanerna i området.

Bild 43 Stora stallbyggnader har uppförts under olika tidsperioder och av många olika typer av material.

Bild 44 Utöver ladugårds- och stallbyggnader har gårdsplanerna långa ekonomibyggnader med flera dörrar och i anslutning till dem finns ofta garage i stället för en separat byggnad.

Bild 45 I utredningsområdet finns även några små timmerbodnar.

4.5 Skolor och offentliga byggnader

I utredningsområdet finns inte många offentliga byggnader, utan tjänsterna har huvudsakligen funnits utanför området. Den mest betydande offentliga byggnaden i området är Iskmo daghem som i tiderna använts som skolbyggnad. De närmaste kyrkorna ligger i Replot, Kvevlax och Dragnäsbäck, men i Iskmo finns ett evangelisk-lutherskt bönehus. På 1980-talet byggdes en lägergård i Alskatområdet som ägdes av Vasa finska församling.

Bild 46 Fasaderna till Iskmo daghem och före detta skola sett från norr (till vänster) och söder (till höger).

Bild 47 Den gamla skolbyggnaden från 1800-talet längs Jungsundsvägen har rivits och på dess plats står en bostadsbyggnad från 1950-talet (till vänster). Det evangelisk-lutherska bönehuset ligger en aning avsides från Iskmovägen (till höger).

Bild 48 I närheten av Replotbron längs Munkgrundsvägen ligger lägergården Alskathemmet (till vänster). Längs Köklotvägen finns också en fritidsanläggning från 1980-talet.

4.6 Stenmurar

Ett karaktäristiskt drag för utredningsområdet bildas av de åtskilliga stenmurar som varit en central del av kulturlandskapet i området sedan länge tillbaka. Då odlingsmark röjdes i den steniga jorden använde man ofta stenarna för att bygga murar runt åkrarna. Det är

svårt att tidsbestämma de olika stenmurarna eftersom de är metakroniska, det vill säga de har byggts, rivits och byggts om flera gånger.

Bild 49 Stenmurar i området (Grönvik gård, norra delen av Iskmovägen)

Se bilaga: **Bilaga 1**

Objektskort

5 Sammanfattning och slutsatser

5.1 Sammanfattning

Den kända bebyggelsehistorian i området sträcker sig ända tillbaka till 1300-talet och de äldsta bevarade byggnadsobjekten är från 1700-talet. Bebyggelsen har koncentrerats till Iskmo och Jungsunds byområden i den östra delen av utredningsområdet. Det mest betydande objektet i den byggda kulturmiljön i området är Grönvik före detta glasbruk som är en del av RKY-helheten Bruksherrgårdarna i Österbotten. Huvudbyggnaden är skyddad genom lagen. Byggnadsbeståndet i området består till största delen av bostadsbyggande och före detta bondgårdar med tillhörande ekonomibyggnader. Det finns få offentliga byggnader.

5.2 Slutsatser och värden

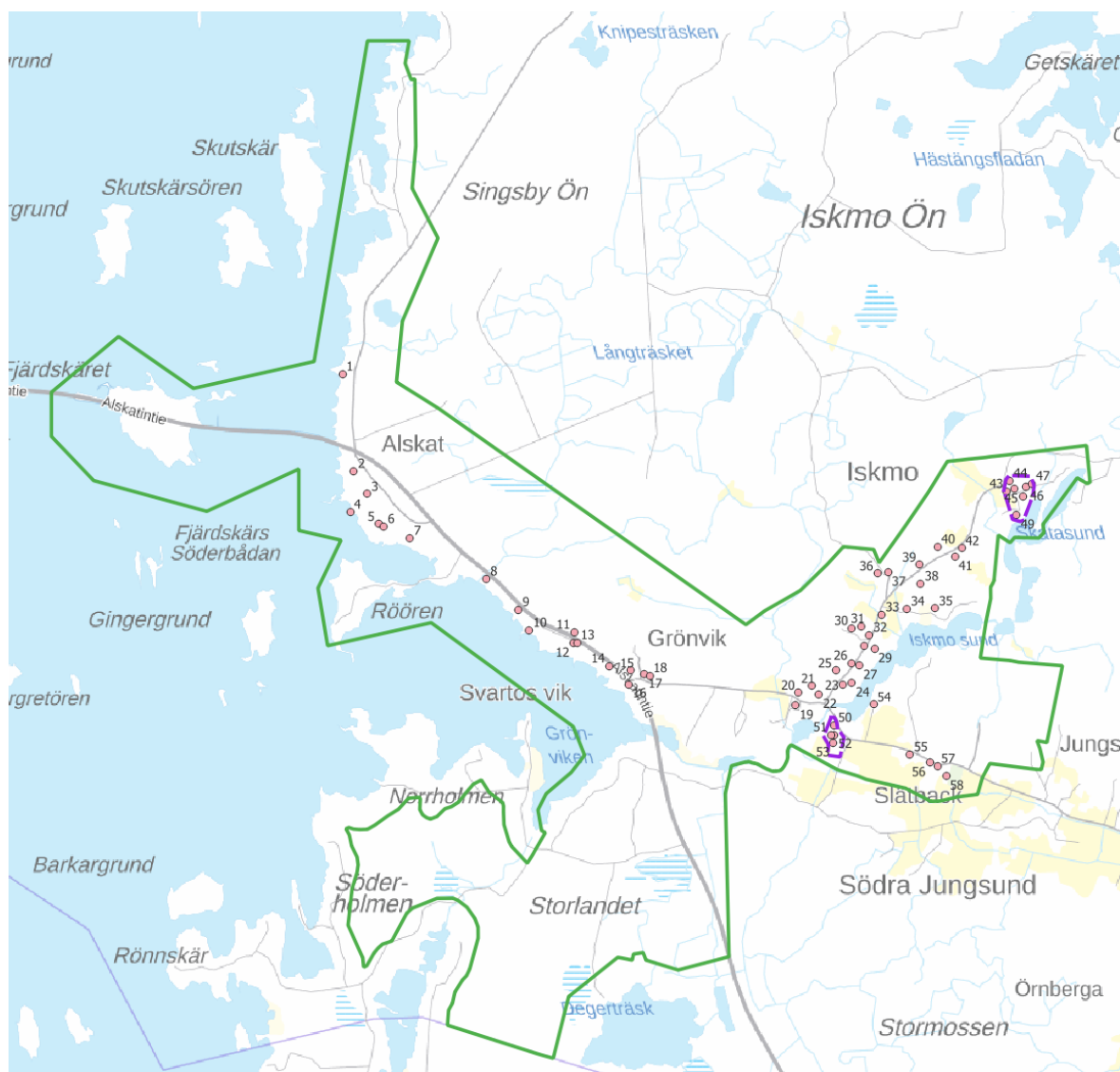

Bild 50 Inventerade objekt och identifierade värdefulla områden i utredningsområdet. Bakgrundskarta: LMV.

I samband med utredningen utarbetades objektskort för 58 objekt och två värdefulla kulturmiljöområden identifierades. I samband med objektskorten beskrivs värdena av de inventerade objekten och motiveringar till dem. De mest värdefulla objekten har koncentrerats längs Iskmovägen, till den östra sidan av Iskmo sund längs Jungsundsvägen samt till området för Grönvik gård. I dessa områden ligger även det äldsta byggnadsbeståndet i utredningsområdet.

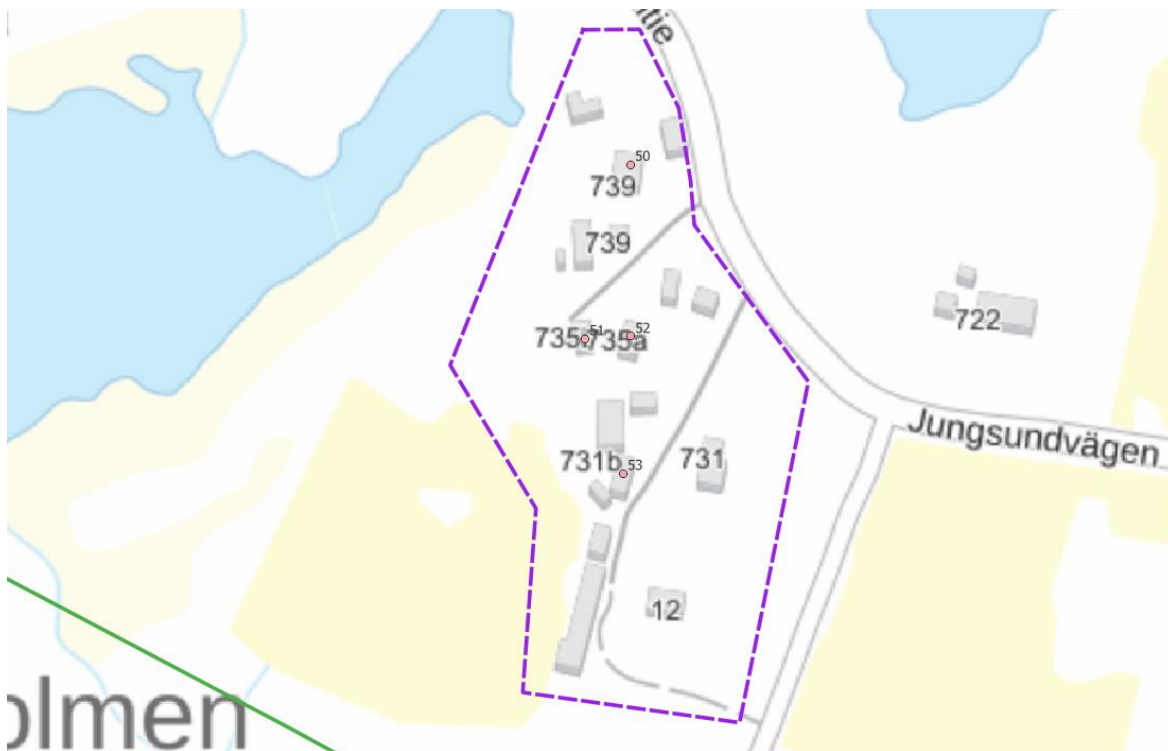

Bild 51 Läget av Pansarholmens värdefulla område längs Jungsundsvägen. Bakgrundskarta: LMV

Bild 52 Läget av Lobackens värdefulla område i änden av Iskmovägen. Bakgrundskarta: LMV.

Av de värdefulla områdena i kulturmiljön ligger det ena sydväst om korsningen mellan Jungsundsvägen och Pansarholmsvägen och det andra i den norra delen av Iskmovägen, längs Lobacken och Smedjebacken. Båda områdena är förhållandevis tätbebyggda och omfattar flera enskilda värdefulla objekt. Byggnadsbeståndet i områdena är skiktat men de äldsta bostadsbyggnaderna är från 1800-talet. På gårdsplanerna till Lobackens värdefulla område finns också stenmurar.

5.3 Rekommendationer

De värdefulla objekt som identifierats i samband med utredningen och de två värdefulla områdena i kulturmiljön borde beaktas framöver vid planeringen av markanvändningen. Bevarandet av byggnadshistoriskt värdefulla objekt borde tryggas och vid byggnadernas reparations- och ändringsarbeten borde deras särdrag och värde beaktas. Det är också bra att beakta de stora ekonomibyggnaderna som är typiska för området som en del av den byggda kulturmiljön med många skikt.

Det skulle vara viktigt att bevara strukturen och skalan av gårdsplaner som är värdefulla med tanke på landskapet. Vid planeringen av byggandet och skötseln av miljön är det också bra att se till att vyerna bevaras. Uppmärksamhet borde fästas vid vyer som öppnas utåt både från värdefulla objekt, såsom gårdsplaner, och vid de värdefulla objektens betydelse i landskapet och de vyer som riktar till dem.

Det bör strävas efter att bevara de återstående åkerområdena och hagmarkerna som öppna områden. Detta är särskilt viktigt i den östra delen av utredningsområdet längs Jungsundsvägen, där det öppna landsbygdslandskapet ansluter till en del av det större åkerlandskapet i Jungsund. Det vore viktigt att bevara karaktären och skalan av gamla vägar, såsom Iskmovägen och Jungsundsvägen.

6 Källor

1933.

Byggda kulturmiljöer av riksintresse RKY. www.rky.fi

Ek, Michael. *En kort historik om byarna Norra, Södra Jungsund och Iskmo*. Korsholms kommun, 1998.

Heilu Oy. *Arkeologisk inventering för Iskmo-Jungsund delgeneralplaneområde*. 2025.

Hembygdsforskargruppen i Iskmo och Jungfrusund. *Iskmo-Jungsund förr och nu. Del 3*. 1993.

Hiekkanen, Markus. *Grönvikin lasitehtaan alue Mustasaarella. Kertomus virkamatkasta 9.1.1995*. Museiverket, 1995.

Iskmo-Jungsund förr och nu. 1982.

Karlsson, Svenolof; Kiuru, Veijo; Airola, Tuula. *"Ett vrångt och svårt folk". Korsholms kommun 650 år*. Korsholms kommun, 2002.

Korsholms strategiska generalplan. Korsholms kommun, 2013.

Kulturmiljöns tjänsteportal. Museiverket. www.kyppi.fi

Lasitehtaiden inventointi. Riihimäen Lasimuseon julkaisu.

Lessing, Rune. *Svenska Österbottens bebyggelse. En skildring i ord och bild*. Nordisk hembygdskultur, 1965.

Lindahl, Herbert. *Iskmo-Jungsund förr och nu. Del 2*. Hembygdsforskarklubben i Iskmo och Jungsund, 1989.

RHO bildarkiv.

Tjänsten Vanhat kartat. <https://vanhatkartat.fi/>

Vår hembygd Korsholm. Kotiseutumme Mustasaari. Botnia-foto, 1995.

Värdefulla landskapsområden. Landskapsområdesarbetsgruppens betänkande II. Miljöministeriet, miljöskyddsavdelningen, betänkande 66/1992. Helsingfors, 1993.

Österbottens landskapsplan 2040. Österbottens förbund, 2022.

Österholm, Henrik. *Svenska Österbottens historia IV*. Svenska Österbottens landskapsförbund, 1983.

Bilagor

Bilaga 1 Objektskort

Bilaga 2 Karta

